

STEPENAREND IN NEDERLAND

Tawny Eagle in The Netherlands

K. H. VOOUS

Biologisch Laboratorium, Vrije Universiteit, Amsterdam
Zoölogisch Museum, Universiteit van Amsterdam

INLEIDING

Op 8 mei 1967 werd door de heren H. Enkelaar, F. Haak en C. Riemslog een arend waargenomen te Biervliet, Zeeuws-Vlaanderen. Kleurendia's, door de heer Riemslog gemaakt, tonen de vogel in vlucht en zittend op een hekpaal langs een weg. De dia's, waarvan ook zwart-wit afdrukken beschikbaar waren, zijn door de Commissie voor de Nederlandse Avifauna in zijn vergadering van 16 augustus 1969 bestudeerd. Mede in aansluiting op een uitvoerige correspondentie met de heer Haak en de bestudering van veel museum-materiaal, was de conclusie dat het hier een Steppenarend betrof. Als zodanig verscheen de vogel onder de naam *Aquila rapax* (Temminck) in de tweede druk van de "Avifauna van Nederland (1970: 22). Een beschrijving en documentatie van deze eerste vaststelling van deze soort in Nederland bleef tot op heden achterwege. Thans wordt getracht dit verzuim goed te maken, met verontschuldiging aan de waarnemers en dank voor hun medewerking om alle gegevens bij elkaar te krijgen.

SOORT-DETERMINATIE

De vogel werd waargenomen in het open weide- en akkerlandgebied van Zeeuws-Vlaanderen. Zittend op een hekpaal toont de vogel op de foto het postuur en het uiterlijk van een bruine *Aquila*, zonder dat aanknopingspunten voor een nadere determinatie aanwezig zijn.

De vogel wordt door de waarnemers beschreven als een betrekkelijk kleine arend, die in de morgenzon een lichtbruine indruk maakt, met rossige kop en hals, maar donkerder op de verdere bovenzijde. Op het vleugeldek werden niet duidelijke, witte vlekjes waargenomen. Onderzijde lichtbruin. De donkere snavel, het geel aan de snavelbasis en de mondhoeken en de gele poten worden beschreven.

In de vlucht vallen op de foto op (Fig. 1): (1) de lange, in de polsen diep doorgebogen vleugels, (2) het erg lange armgedeelte van de vleugel, (3) het vele wit aan de basis van de grote slagpennen, (4) een lange witte lijn lopend over het midden van bijna de gehele vleugelonderzijde, klaarblijkelijk gevormd door de grote ondervleugeldekveren, (5) de lange nek en „hangend” gedragen kop. Op de bovenzijde van de vleugels namen de waarnemers „witte polsvlekken” waar, die in het tegenlicht zelfs iets doorschijnends hadden. De staart wordt voorts door de waarnemers beschreven als effen, met een witte plek, als een dwarse streep aan de bovenzijde van de staartbasis.

Toen de waarneming van deze arend door de C.N.A. behandeld moest

Fig. 1. Naar schatting ca. twee jaar oude Steppenarend *Aquila rapax* (waarschijnlijk subsp. *orientalis*) Biervliet, Zeeuws-Vlaanderen, 8 mei 1967. Foto C. Riemsdag, Biervliet.

Tawny Eagle Aquila rapax (probably subsp. orientalis), approximately two years old, Biervliet, Zeeland, 8 May 1967.

worden, waren de inmiddels pas verschenen, bijzonder instructieve tekeningen van vliegbeelden en kledbeschrijvingen van Steen Christensen, Ben Pors Nielsen *et al.* (1968) ons eerst nog ontgaan; vier jaar later verschenen ook de nog fraaiere tekeningen en beschrijvingen van dezelfde auteurs met R. F. Porter en Jan Willis in "British Birds" (1972). De C.N.A.-leden hadden evenwel reeds ervaring in het veld met alle Europese arenden en schrijver dezes had bovendien mede ten behoeve van de voorbereiding van het vierde deel van het "Handbuch der Vögel Mitteleuropas" (1971) een groot aantal arenden uit verschillende museum-collecties bestudeerd. Alle hierboven onder (1) t/m (5) genoemde kenmerken worden thans ook door Christensen *et al.* (1972) als kenmerkend voor de Steppenarend beschreven en afgebeeld. Vooral de lange en opvallende witte lijn onder de vleugels kan als diagnostisch voor het onvolwassen kled van de Steppenarend worden beschouwd. Zelfs de doorschijnendheid van de witte plek aan de basis van de grote slagpennen wordt door Christensen *et al.* (1972) als bijzonderheid van dit kled van de Steppenarend genoemd. Deze auteurs wijzen er ook nog op dat de "doorge-

bogen" indruk van de lange vleugels wordt versterkt door het feit dat de binnenste grote slagpen (handpen) wat korter is dan de kleine slagpennen (armpennen), waardoor een inkeping aan het profiel van de achterrand van de vleugel ontstaat, hetgeen op de foto van de Zeeuwse arend (Fig. 1) ook duidelijk te zien is. Afwezigheid van een slagpen door rui of ten dele uitgegroeide slagpennen kunnen dit effect bij de gefotografeerde vogel versterkt hebben. De foto van de Zeeuwse vogel vertoont overigens bijzonder veel overeenkomst met de foto van een in Kenya overwinterende onvolwassen Aziatische Steppenarend, afgebeeld in Christensen *et al.* (1972, Fig. 15, rechts onder). Vrijwel identieke exemplaren werden door de schrijver ook in verschillende museum-collecties aangetroffen; zij waren vrijwel alle afkomstig uit Zuid-Rusland (Sarepta, Astrakan).

ONDERSOORT-DETERMINATIE

Hierna moest de vraag worden beantwoord tot welke ondersoort de waargenomen Steppenarend heeft behoord. Deze vraag heeft direct te maken met het feit, dat de Midden-Aziatische Steppenarend-populaties en die uit Zuid-Azië en Afrika door sommige auteurs als twee soorten worden beschouwd. De Midden-Aziatische, die sporadisch tot in Zuid-Rusland broedt (nog steeds?) wordt dan als "Steppenarend" (*Aquila nipalensis*) van de "Roofarend" ("Tawny Eagle", *A. rapax*) onderscheiden. Beide groepen vallen weer in enkele, overigens niet in het veld te onderscheiden ondersoorten uiteen. In het algemeen is *A. nipalensis* een grotere en donkerder bruin gekleurde vogel dan *A. rapax*; hij vertoont soms veel overeenkomst met de Steenarend. Maar omdat de verschillen noch morfologisch, noch geografisch volkomen scherp zijn, worden alle "Steppen-" en "Roof"-arenden door andere auteurs als conspecifiek beschouwd. Een toelichting op dit standpunt vindt men bij Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel (1971: 609—610). De C.N.A. sprak zich destijds ook voor deze opvatting uit en volgde daarin het gebruik van de "Vogelgids" (Kist 1969). Christensen *et al.* (1972) daarentegen behandelen de palaearktische populaties als een aparte soort *A. nipalensis* Hodgson. Uiteraard kon aan de hand van de aanwezige gegevens geen uitspraak over de ondersoort van de Nederlandse Steppenarend worden gedaan, maar het feit dat het hier beschreven, voor Steppenarenden betrekkelijk donkere verenkleed met witte band op de vleugelonderzijde waarschijnlijk alleen bij de *nipalensis*-groep voorkomt, wijst wel op de mogelijkheid dat het een Midden-Aziatische Steppenarend is geweest en op grond van geografie en de naar schatting betrekkelijk geringe afmetingen, hoogst waarschijnlijk de vorm *orientalis* Canabis. In het algemeen staat het verenkleed van de Zeeuwse Steppenarend prachtig in tussen de afbeeldingen van de eerste-jaars ("juvenile") en die van de tweede- of derde-jaars ("onvolwassen") Steppenarenden (*A. "nipalensis"*) in Christensen *et al.* (1972: Fig. 32 A/B en D/E). Deze arend was één of, meer waarschijnlijk, twee jaar oud.

Voor een vergelijking met andere Europese arenden zie men de genoemde publikaties van Christensen *et al.* (1968 en 1972).

"WILDE" OF "ONTSNAPTE" VOGEL?

Tenslotte moest nog de vraag onder ogen worden gezien of de waargenomen Steppenarend een uit gevangenschap ontsnapte vogel zou kunnen zijn geweest. Deze vraag ligt voor de hand omdat in dierentuinen en collecties van levende roofvogels ("Adlerwarten") vrij veel Steppenarenden worden gehouden. Deze vogels zijn ten dele afkomstig uit de Russische dierenhandel, die veel Midden-Aziatische Steppenarenden op de internationale markt heeft gebracht, anderzijds komen zij vooral uit India, terwijl er ook Afrikaanse Steppenarenden (o.a. uit Nigeria) worden verhandeld. Ofschoon de waargenomen vogel een beschadiging aan ongeveer de vijfde grote slagpen van de rechtervleugel vertoont, lijkt deze beschadiging eerder door een schot hagel (welke landen moet de vogel al niet gepasseerd hebben!) dan door gevangenschap te zijn veroorzaakt, zodat hierin door de C.N.A. geen overtuigende aanwijzing voor herkomst uit gevangenschap werd gezien. Voorts bleek na navraag geen der Nederlandse en Belgische dierentuinen een Steppenarend te missen. Navraag in West-Duitsland leek zinloos in verband met de aanwezigheid van veel particuliere roofvogelverzamelingen. De C.N.A. besloot derhalve dat er geen redenen aanwezig waren om deze waarneming niet in de "Avifauna van Nederland" op te nemen. Deze logische beslissing houdt evenwel niet in dat daarmee wordt uitgesproken, dat de vogel niet uit gevangenschap *kan* zijn ontsnapt (maar dat geldt voor *alle* waarnemingen!).

Hiermede is evenwel de zaak nog niet afgehandeld. Want ofschoon de Duitse vogellijst twee gevallen van *A. nipalensis orientalis* vermeldt (Niethammer *et al.* 1964) en ook de Zweedse lijst één, subspecifiek niet nader aan te geven waarneming opgeeft ("Förteckning over Sveriges fåglar", 1970: 50), wordt de soort in de faunistische lijsten van Denemarken, België en Groot-Brittannië niet genoemd. De Zweedse waarneming werd tijdens de najaarstrek in Falsterbo, het befaamde concentratiepunt van trekkende roofvogels in Zuid-Zweden, verricht (30 september 1957; Parsons 1959) en het enige recente Duitse geval is van 24 mei 1960 in Mecklenburg (Niethammer *et al.* 1964: 22). Deze Duitse mei-waarneming komt overeen met de Nederlandse waarneming, die ook uit de maand mei is. Midden-Aziatische Steppenarenden zijn in tegenstelling tot de vogels van de *rapax*-groep, overwegend trekvogel; zij overwinteren talrijk in Oost-Afrika en komen zelfs tot in Rhodesië. Westelijke verspreiding van onvolwassen vogels in het voorjaar is op zich zelf dus niet ongewoon.

Toch moet nog één geval uit Engeland worden besproken, omdat dit ook over de kwestie van ontsnapping uit gevangenschap gaat en omdat schrijver dezes deze vogel heeft onderzocht (Harrison & Scott 1972: 92). Het gaat om een op 4 april 1968 in Appledore in Kent dood gevonden vogel die zich in de collectie van wijlen Dr. J. M. Harrison te Sevenoaks, Kent, bevindt (thans Harrison Zoological Museum Trust), alwaar de schrijver de vogel op 12 februari 1969 bestudeerde. Deze arend bezit een verenkleed dat op

een jongere leeftijd wijst dan de in Nederland waargenomen vogel en kan dus niet hetzelfde exemplaar zijn als het Nederlandse van een jaar eerder. Hij is ook in een ander, lichter beige-bruin verenkleed. Harrison & Scott (1972) vermelden de aanwezigheid van pesticiden en van hagelkorrels van niet-Britse (waarschijnlijk Oost-Europese) makelij in het lichaam van deze vogel, zonder daaraan evenwel een doorslaggevend argument voor de "wilde herkomst" van deze arend te willen ontleenen. Zij beschouwen de vogel als een, zij het wel lichte en kleine vertegenwoordiger van het ras *orientalis*. Maar de Britse "Rarities Committee" en de "Records Committee" van de "British Ornithologists' Union" (Ferguson-Lees *et al.* 1972) daarentegen oordeelden dat de vogel op grond van kenmerken van het verenkleed eerder tot de niet-trekkende Indisch-Afrikaanse groep *rapax* (mogelijk *A. r. raptor*) behoort en daarom niet als een volledig "wilde" vogel van de Britse fauna kan worden beschouwd. De schrijver is geneigd het hiermede eens te zijn, hoewel hij het niet graag zou willen wagen de Engelse Steppenarend op ondersoort te determineren, zoals hij dat ook in het artikel van Harrison & Scott (*l.c.*) heeft verklaard. Niemand kan bovendien vaststellen waar deze arend is ontsnapt, noch hoe lang hij vrij heeft rondgevlogen of waar zijn omzwervingen hem in Europa hebben gebracht.

CONCLUSIE

Tot slot zou men dus kunnen stellen (1) dat men bij de beoordeling van het voorkomen van Steppenarenden in Midden- en West-Europa grote voorzichtigheid in acht moet nemen, (2) dat de in 1967 in Nederland waargenomen arend zeer waarschijnlijk tot de Midden-Aziatische groep van Steppenarenden heeft behoord (waarschijnlijk de westelijke *A. rapax orientalis*), (3) dat voor deze waarneming geen overtuigende tegen-indicaties aanwezig zijn om hem *niet* in de lijst van de "wilde" Nederlandse avifauna op te nemen en (4) dat de datum van de waarneming voor een ver westwaarts afgedwaalde, niet broedende Zuid-Russische of Kazakstaanse steppevogel op voorhand niet onwaarschijnlijk is.

C.N.A.: Bevestigde waarneming.

SUMMARY

This is the description with commentaries of the first record of a Tawny Eagle in the Netherlands. The bird was observed and photographed by H. Enkelaar, F. Haak and C. Rienslag at Biervliet, Zeeuws-Vlaanderen, on 8 May 1967. It shows all characters of an immature (probably in its second or third year) Middle Asiatic "Steppe" Eagle (most probably *Aquila rapax orientalis*). The flight picture (Fig. 1) agrees remarkably well with the picture of an Asiatic Steppe Eagle wintering in Kenya and reproduced in Christensen *et al.* (1972), Figure 15 (bottom right). A comparison with the theoretical problems around the subspecific identity and the "feral" origin of the Tawny Eagle found dead in Kent on 4 April 1968 (which was in a younger and lighter plumage than the Dutch bird) has been made (cf. Harrison & Scott 1972).

LITERATUUR

- Commissie voor de Nederlandse Avifauna. 1970. Avifauna van Nederland. 2e dr. Leiden (Brill).
- Christensen, Steen & Bent Pors Nielsen & Niels Hesselbjerg Christensen & Lars Halling Sørensen. 1968. Feltbestemmelse af ørne af slægten *Aquila*. Dansk Orn. For. Tidsskr. 62: 68—94.
- Christensen, Steen & Bent Pors Nielsen & R. F. Porter & Jan Willes. 1972. Flight identification of European raptors. 3. Brit. Birds 65: 52—78.
- Ferguson-Lees, I. J. *et al.* 1972. Records Committee: seventh report (April 1972). Ibis 114: 446—447.
- Glutz von Blotzheim, U. N. & K. M. Bauer & E. Bezzel. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. 4. Frankfurt a. M. (Akad. Verl.).
- Harrison, J. M. & R. E. Scott. 1972. Tawny Eagle in Kent. Kent Bird Rep. 19 (1970): 88—92 (foto tegenover p. 13).
- Kist, J. 1969. R. T. Peterson, G. Mountfort & P. A. D. Hollom, Vogelgids. 10e dr. Amsterdam-Brussel (Elsevier).
- Parsons, A. G. 1959. Stäppörn (*Aquila rapax*) för första gången anträffad i Sverige. Vår Fågelv. 18: 37—41.
- Sveriges Ornitologiska Förening. 1970. Förteckning över Sveriges fåglar. 6th ed. Stockholm (Svensk Natur).

Adres: Prof. Dr. K. H. Voous, Biologisch Laboratorium, Vrije Universiteit, De Boelelaan 1087, Amsterdam-Buitenveldert.